

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ НАПРИКІНЦІ XVII – НА ПОЧАТКУ XVIII ст.

Логіка викладу

- ❖ Обрання гетьманом Івана Мазепи
  - ❖ *«Мазепинська революція»*
  - ❖ Внутрішня політика Івана Мазепи
  - ❖ Розбудовча й меценацька діяльність гетьмана
  - ❖ Відродження козацького устрою на Правобережжі
  - ❖ Північна війна та повстання Мазепи
  - ❖ Полтавська битва .Воєнно - політичні акції московського царя проти України
  - ❖ Обрання Пилипа Орлика гетьманом еміграції
  - ❖ Конституція Пилипа Орлика
-

- ◆ Гетьманування Івана Скоропадського 1708 – 1722
  - ◆ Решетилівські пункти .“ Явні й таємні статті Ізмайлову “
  - ◆ малоросійська колегія
  - ◆ Боротьба козацької старшини за відновлення прав України .гетьманування Павла Полуботка
  - ◆ ” Коломацькі чолобитні ” .
  - ◆ Правління Данила Апостола
  - ◆ “ Рішительні пункти ”
  - ◆ Культура й освіта в XVII - XVIII ст.
-

ОБРАННЯ ГЕТЬМАНОМ ІВАНА МАЗЕПИ

Скликаючи Генеральну раду для виборів нового українського регіментаря, князь Голіцин та вища козацька старшина, яка брала участь у змові проти І. Самойловича, доклали всіх заходів безпеки, що мали б гарантувати на цій раді спокій та відсутність будь-яких непередбачуваних наслідків. Так, спочатку було вирішено послати гінців по духовенство та козацьку старшину найближчих південних полків, яка не брала участь у поході. Але заворушення серед рядового козацтва змусили діяти швидко за участі вузького кола учасників. Рада відбулася 25 липня 1687 р. у низинному місці на березі р. Коломак. Місце виборів було оточене тісним колом з шести шеренг російських стрільців і рейтар. До участі в раді допустили всього лише близько 2 тисяч козаків. Напередодні Генеральної ради в наметі російського головнокомандуючого було проведено старшинську раду, на якій було узгоджено єдину кандидатуру на високий гетьманський уряд — ним став генеральний осавул Іван Мазепа, а також задоволено старшинськими урядами всіх учасників змови проти Самойловича. Так, Я. Лизогуб, Г. Гамалія, Д. Райча, К. Солонина та С. Забіла були поновлені на полковницьких урядах, генеральний писар С. Прокопович став генеральним суддею, реєнт Генеральної військової канцелярії В. Кочубей став генеральним писарем. Тут же, в наметі В. Голіцина, було узгоджено й новий варіант угоди Війська Запорозького з царем, так звані Коломацькі статті.

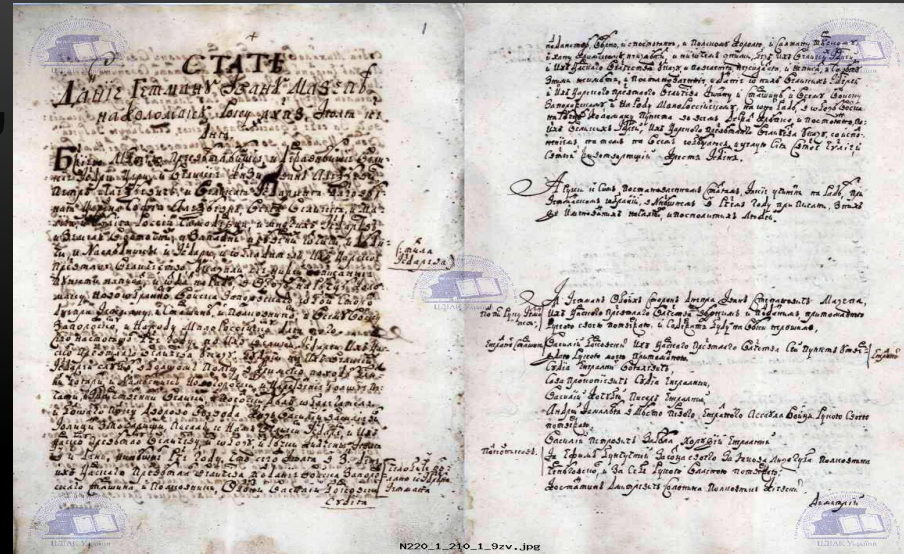

"КОЛОМАЦЬКІ СТАТТИ"

На Генеральній раді 1687 р. постанови наради Голіцина з козацькою старшиною отримали ратифікацію з боку представників козацьких полків.

Російський уряд знав Мазепу найліпше з інших козацьких старшин, оскільки, завдяки дипломатичному хисту генерального осавула, саме його Самойлович найчастіше відправляв з дорученнями до Москви.

Укладений під час гетьманських перевиборів новий варіант українсько-російського договору в принципових своїх положеннях повторював зміст Глухівського договору 1669 р було заборонено українській стороні якимось чином порушувати польські інтереси та напружувати стосунки Варшави й Москви. Для того, аби контролювати діяльність гетьмана, передбачалось введення полку московських стрільців до його резиденції — Батурина, утримувати який мало місцеве населення. Ще більше значення мало акцентування уваги на тому факті, що відтепер ніхто не мав права називати Лівобережну Україну як "край гетьманського регіменту", а лише як "їх царського пресвітлого величества самодержавної держави гетьман і старшина, і народ малоросійський обще с великоросійським народом". Коломацькі статті декларували можливість вільного переходу з українських міст до Росії, а також закликали з'єднувати в нерозривну єдність український народ з російським через шлюби та іншими способами. Заперечення державно-політичної окремішності Гетьманату

ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА ІВАНА МАЗЕПИ

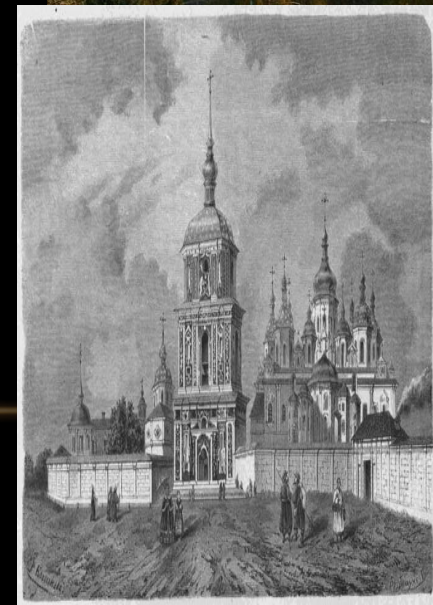
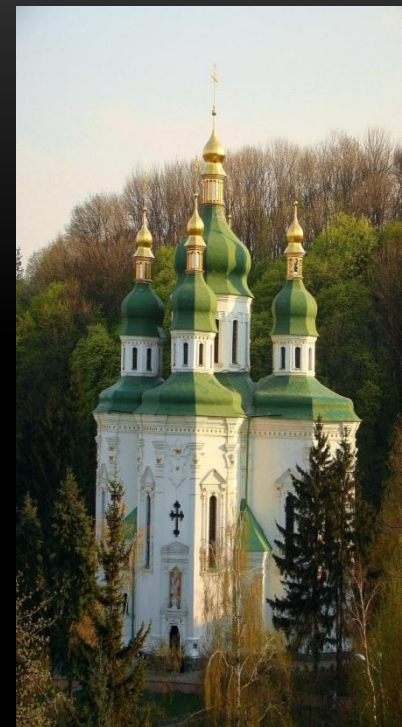
Прихід до влади Івана Мазепи позначився загостренням суспільно-політичної ситуації в Україні Мазепа силою обставин змушений взятися за вирішення стратегічних проблем, пов'язаних з остаточною стабілізацією внутрішньої ситуації в Україні, зміцненням державної влади та консолідації провідної верстви Гетьманату — козацької старшини. Досягти останнього було потрібно негайно, але зробити це було вкрай важко. Адже гетьман, незважаючи на свою тривалу службу, й надалі сприймався козацтвом як чужинець, зайда, а то й "лях", котрий зумів вдало скористатися з обставин. А крім того, старшина, підбадьорена успіхами в скиненні з гетьманства Самойловича, засипала Москву доносами й на нового гетьмана.

Для того, аби зміцнити конструкцію Української держави, Мазепа наполегливо формує аристократичну верству Гетьманату, Мазепа створює для козацької старшини сприятливі умови для зростання її добробуту. Упродовж всього свого гетьманування Мазепа невпинно піклується про подальшу консолідацію привілейованих категорій українського суспільства, передовсім козацьких старшин та згадуваної вище впровадженої його попередником, гетьманом Самойловичем, нової соціальної категорії — бунчукових товаришів. У полках запроваджується соціальний інститут так званих "значкових товаришів", залишалися під його опікою та протекцією, виконували важливі адміністративні, судові та фінансові доручення.

РОЗБУДОВЧА Й МЕЦЕНАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ГЕТЬМАНА

Однією з ознак гетьманського престижу була наявність фамільного монастиря — одного чи кількох. У часи найбільшого економічного піднесення XVII — початку ХУШ ст. гетьмани могли протегувати одразу кільком монастирям: ; Мазепа опікувався — Київським Софіївським, Вознесенським, Микільським, Братським, Глухівським, Успенським, Вознесенським у Переяславі та ін. Він опікується письменством, наукою, мистецтвом і церквою. Більшість чудових київських церков в українським бароко, що й досі не втратили своєї краси, побудовані або відновлені за Мазепи. Ось тільки найбільші монастирі й церкви, що їх спорудив або перебудував за свій кошт Мазепа: в Києві — Печерська лавра, Пустинно-Миколаївський, Братський, Кирилівський, Межигірський, Золотоверхо-Михайлівський монастирі; Чернігівський Троїцько-Іллінський, Лубенський Мгарський, Любецький. Гетьман побудував церкву св. Миколи і прославлений потім Шевченком собор у Переяславі. Довго після його смерті, коли пам'ять про гетьмана зтирали у найменших закутках, його портрет залишався на одному монастирському вівтарі

ВІДРОДЖЕННЯ КОЗАЦЬКОГО УСТРОЮ НА ПРАВОБЕРЕЖЖІ

Ян Собеський розумів, що без відновлення традиційного козацького господарства й устрою неможливо створити повноцінне козацьке військо, яке б стало на перешкоді турецько-татарським нападам. Тому король узаконив територіальне козацьке військо на землях Правобережної Наддніпрянщини. За козаками затверджувалися вольності, свободи і привілеї, а також дозволялося заселяти землі колишніх семи правобережних полків (Чигиринського, Канівського, Корсунського, Черкаського, Уманського, Білоцерківського і Кальницького). Процес заселення цих земель очолили старі заслужені козаки Семен Палій, Захар Іскра, Самусь (Самійло Іванович) та Андрій Абазин. Вони віддавали перевагу осілому, землеробському населенню. Декларовані пільги привертали сюди мешканців Лівобережжя, переселенців з інших районів Правобережжя, Галичини, віхідців із Білорусії та Молдавії. На теренах, визначених польською владою, було створено чотири територіальні козацькі полки: Богуславський полк, Корсунський, Фастівський (Білоцерківський). На території полків влада належала полковникам, сотникам й іншим представникам адміністрації. На місцях поширювалася чинність норм звичаєвого та козацького права. У містах і селах створювалися органи козацького самоврядування. Очолював козацьку адміністрацію наказний гетьман, що призначався королем. У 1689—1693 рр. Козаки нових полків (2 тис. були записані до реєстру) брали активну участь у війні з Туреччиною, за що отримували чималі гроші від польської влади.

ПОВСТАННЯ СЕМЕНА ПАЛІЯ

Коронний гетьман Яблонський спробував захопити С. Палія у Фас-тові, але на захист міста піднялися всі мешканці. Після невдачі поляки відступили на Поділля, а козаки Палія опанували терени майже всієї Правобережної України й вигнали шляхту. Улітку 1702 р. повстання спалахнуло з новою силою, набувши рис національно-визвольної боротьби. У листопаді повсталі захопили оплот поляків на Правобережжі — Білу Церкву, а згодом Немирів. Фактично, все Правобережжя опинилося в руках повсталих. Для придушення повстання поляки кинули 15-тисячний каральний загін під командуванням Адама Сенявського. Повстання було придушене на Поділлі та Брацлавщині. Про звірства поляків свідчить такий факт, що коли поляки взяли Ладизин, то знищили всіх жителів міста, а полковника Абазіна, що потрапив у полон, посадили на палю. За найменшою підозрою у прихильності до повсталих селянам відрізали ліве вухо. Розвиток повстання відбувався у дуже складних зовнішніх умовах. Йшла Північна війна. Річ Посполита поділилася на два ворогуючі табори: один на чолі із Станіславом Лещинським підтримував Швецію, інший, на чолі з Августом II — Росію. Об'єктивно повстання відповідало інтересам Швеції, але лідери повстання сподівалися на підтримку Москви і лівобережного гетьмана.

ПІВНІЧНА ВІЙНА ТА ПОВСТАННЯ МАЗЕПИ

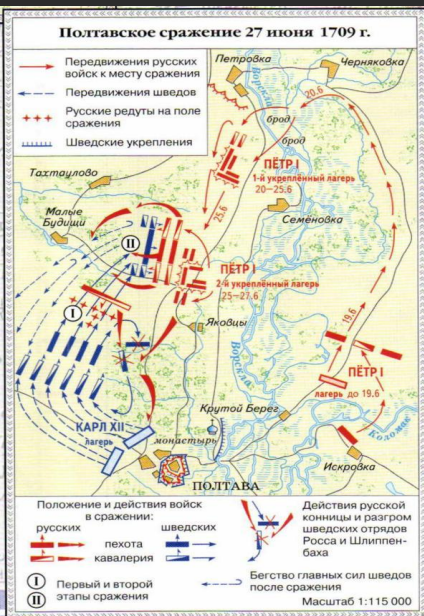
Наприкінці XVII ст. Росія була відірвана від морів, що негативно впливало на економічний і культурний розвиток. Петро I 1700 р. почав війну проти Швеції за вихід до Балтійського моря. Незважаючи на це, цар Петро I вимагав від України для війни матеріальних і людських ресурсів: .Воєнні дії почалися в 1700 р. між Швецією і Данією та королем Августом II. Незабаром датські війська зазнали поразки і Данія уклала мир зі Швецією (7 серпня 1700 р.). Потім у війну вступила Росія. Але погано озброєне і непідготовлене російське військо 19 листопада 1700 р. під Нарвою було вщент розгромлене шведами. Перехід Мазепи на бік Карла XII Однією з причин, що зумовили спрямування Карлом XII своїх військ в Україну, був перехід гетьмана Мазепи та його найближчих прихильників на бік шведів. Мазепа й козацькі старшини дедалі більше переконувалися, що царський уряд не зважає на інтереси України, веде лінію на повну ліквідацію політичної автономії Гетьманщини. У цих умовах вони шукали виходу, щоб забезпечити незалежність України і, відповідно, зберегти українську державність, свою владу. На цьому ґрунті в Мазепи й визрів план зберегти незалежну Українську державу з допомогою шведського короля. У 1708 р. Мазепа і Карл XII уклали договір. За цим договором шведський король зобов'язувався обороняти Україну й задля цього негайно висилати помічні війська, які будуть в Україні доти, доки вона потребуватиме їх. Карл XII сподівався, що в Україні його війська, як обіцяв Мазепа, дістануть підтримку населення, продовольство, але ці сподівання були марними. .

Союзницький договір Мазепи й Карла XII

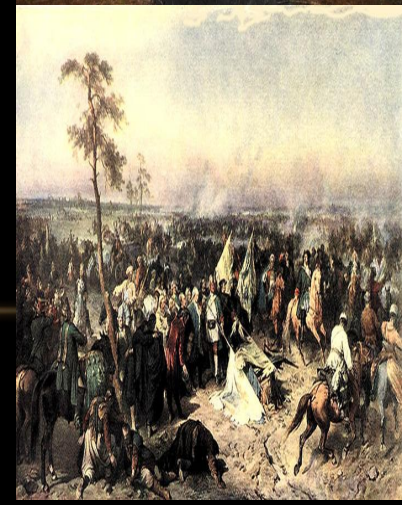
- Угода про україно-шведський союз, укладена І.Мазепою з Карлом XII (1708 р.)
- **Основні положення**
- **Стаття I.** Шведський король зобов'язувався захищати Гетьманщину і при єднанні до неї землі, надсилаючи для цього свої війська, за вимогою гетьмана на і Генеральної ради. Шведські війська будуть знаходитися у розпорядженні й під командуванням гетьмана стільки, скільки це він вважатиме за потрібне. Гетьман забезпечуватиме їх продовольством, а шведський король сплачуватиме їм платню
- **Стаття II.** Усе те, що буде завойоване в московських володіннях, належатиме тому, хто його захопив. Те, що буде визнане колишньою власністю українського народу, повинне бути передане Україні
- **Стаття III.** Український князь (І.Мазепа) і Генеральна рада будуть надалі панувати згідно з правами, якими користувалися й раніше на цих землях
- **Стаття IV.** Івану Мазепі, законному князю, нічим не будуть перешкоджати у володінні цим князівством. Після його смерті буде забезпечена свобода для українських земель, згідно з їх давніми законами
- **Стаття V.** Герб і титул українського князя зберігаються без змін, і шведський король не може їх засвоїти собі
- **Стаття VI.** Для забезпечення цього договору і безпеки України князь і Генеральна рада відступлять Карлу XII на час війни декілька своїх міст, а саме Стародуб, Мглин, Полтаву, Батурич і Гадяч

Полтавська битва 27 червня 1709 р.

Полтавська битва стала визначальною подією Північної війни. Навесні 1709 р. Карл XII вирішив заволодіти Полтавою, яка мала велике стратегічне значення, оскільки стояла на перетині важливих шляхів. У місті зберігалося значна кількість провіанту, фуражу й одягу, так необхідних шведським військам. У Полтаві стояв гарнізон чисельністю 4200 осіб. Керував обороною комендант Полтави полковник О. Келін. З кінця квітня до 27 червня, до дня вирішального бою, захисники Полтави витримували облогу 15-тисячного шведського війська, відбиваючи штурми вилазки, Петро I та Карл XII готувалися до вирішального бою. Петро I переправив свої війська на правий берег Ворскли. Російські війська, якими командував Петро I, налічували 42 тисячі; . У складі російської армії перебували українські лівобережні слобідські полки. О другій годині ночі 27 червня Карл XII викинув свої війська і вирішив рішучим ударом прорвати фронт російських військ. Але шведам вдалося захопити лише два крайні і редуті. Під натиском російських військ шведи змушені були відступити. Вирішальний бій почався о 9-й годині ранку: могутнім натиском російські солдати та українські козаки посіяли паніку серед шведських військ: шведи почали тікати. За дві години могутня раніше шведська армія була вщент розгромлена:

ВОЄННО - ПОЛІТИЧНІ АКЦІЇ МОСКОВСЬКОГО ЦАРЯ ПРОТИ УКРАЇНИ

- 27 жовтня 1708 р. Перший маніфест Петра I до українців, у якому він сповіщав, що Мазепа «безвесно пропал» (цар знав, що гетьман перейшов на бік шведів) і наказував генеральній старшині й полковникам зібратися у Глухові для обрання нового гетьмана
- 28 жовтня 1708 р. Другий маніфест царя до українців. Петро I звинувачував Мазепу в зраді царя і України, стверджував, що він продав українців польському королю, щоб повернути православних українців під унію.
- Уведення підрозділів російської армії в центральні райони Гетьманщини, щоб паралізувати опір козацтва і не допустити переходу Карла XII на лівий берег Десни
- Наказ царя О.Меншикову захопити і зруйнувати гетьманську резиденцію Батурин, де знаходилися артилерія, запаси продовольства, гетьманський архів і канцелярія. Населення і вся залога були знищені, а місто спалене
- 5 листопада 1708 р., напередодні ради з обрання нового гетьмана, у Глухові було організовано символічну смертну кару над опудалом Мазепи
- Розміщення російських військ на Правобережжі, яке перебувало під регіментом I Мазепи і де в козацьких полках було чимало прибічників гетьмана
- 9 листопада 1708 р. у маніфесті до українського народу Петро I заявив, що шведи збираються заволодіти українськими землями, передати їх під польську владу, а I.Мазепу зробити самовладним князем України
- 7 листопада 1708 р. Глухівська грамота Петра I, у якій він гарантував царське прощення і збереження маєтностей за тими представниками козацької старшини, які в місячний термін одумаються і залишать Мазепу. Тих, хто цього не зробить, позбавлять маєтків, їхні сім'ї відправлять у заслання, а їх самих покарають смертю
- 12 листопада 1708 р. у глухівській Свято-Троїцькій церкві, у присутності царя, російських урядовців і козацької старшини, й одночасно у московському Успенському соборі було оголошено анафему (церковне прокляття) на I.Мазепу
- 14 травня 1709 р. російські війська за наказом Петра I зруйнували Запорозьку Січ

ОБРАННЯ ПИЛИПА ОРЛИКА ГЕТЬМАНОМ В ЕМІГРАЦІЇ

Після Полтавської поразки разом із Мазепою і Карлом XII виїхав у Бендери.

У квітні 1710 р. був обраний гетьманом Війська Запорозького замість померлого Мазепи. Після елекції між новообраним гетьманом та старшиною було укладено політичну угоду, що окреслювала основні засади організації влади в козацькій державі — «Пакти й конституції прав і вольностей Війська Запорозького». У своєму прагненні звільнити Гетьманщину від російського панування Орлик спирався на підтримку Швеції, Туреччини та Кримського ханства.

1712 р. він звертається з відкритим маніфестом до європейських володарів, пишучи, що «козацька нація, що стогне під тиранським ярмом Москви, прагне лише того, щоб домогтися своєї волі».

У 1714 р. залишає Бендери й перебирається до Швеції, але смерть його чільного союзника — Карла XII в 1718 р. — змушує шукати сприяння інших держав. Останні роки свого життя наполегливо працював над витворенням широкої антиросійської коаліції, розраховуючи на підтримку Туреччини, а також прихильного до нього Станіслава Лещинського і французького двору.

Надалі жив у Хотині, Серезі, по тому — в Чернівцях, Каушанах і Бухаресті. Згодом переїхав до Ясс, де й помер 24 травня 1742 року.

ГЕТЬМАНУВАННЯ ІВАНА СКОРОПАДСЬКОГО

Гетьманування Івана Скоропадського (1708—1722). У листопаді 1708 р. у Глухові за наказом царя Петра I на гетьманство було обрано 62-річного стародубського полковника Івана Скоропадського. Цар Петро I відмовився укласти нові договірні статті. У липні 1709 р. (після Полтавської битви) у військовому таборі під Решетилівкою гетьман подав царю Просительні пункти («Решетилівські статті»), у яких просив: укласти нові договірні статті; підтвердити права та вольності козаків. У відповідь Петро I видав «Решительний указ», яким: підтверджував права і вольності козацтва, обіцяв вказати воєводам, щоб ті не втручалися в українські справи; запроваджувався контроль за податковими витратами на утримання адміністрації та війська; зобов'язано гетьмана подавати щорічний фінансовий звіт царю про податки і доходи Гетьманщини; при гетьманові мав постійно перебувати царський резидент (представник), який мав контролювати усі дії гетьманської влади та розглядати скарги на дії старшини; для «охорони» гетьмана в новій столиці Глухові розташували два російські полки; І. Скоропадський був позбавлений права на самостійні рішення, іноземних послів гетьман міг приймати лише разом з резидентом А. Ізмайловим (працював на основі «Таємної інструкції»). Період гетьманування І. Скоропадського (1708-1722) позначений посиленням наступу царського уряду на автономні права Гетьманщини:

- **державно-правова сфера: 1715 р.** відмінено принцип виборності старшини (на кожна посаду пропонувалося 3 кандидати, одного з яких мав обирати гетьман і затверджувати царський резидент); збір податків здійснювали російські воєводи, мали надходити до царської скарбниці; командування козацькими полками передано російським офіцерам; **1719 р.** поширено імперський адміністративний устрій: утворено Київську губернію на чолі з генерал-губернатором, до якої входила Київська (до її складу увійшла Гетьманщина), Орловська, Білгородська, Севська провінції;
- **соціально-економічна сфера:** виходячи з принципу **меркантилізму** (сприяння торгівельному капіталу та вітчизняній мануфактурі) царський уряд **1719 р.** заборонив українським купцям торгувати традиційними товарами (шкіра, хутро, зерно, худоба) на ринках Західної Європи та Криму; недопуск українських купців до торгівлі горілкою і тютюном у Москві; українські купці зобов'язані були торгувати лише через російські морські порти (Архангельськ, Рига); запроваджено економічну блокаду Запорозької Січі;
- **національно-культурна сфера: 1720 р.** - указ Петра I про вилучення з українських храмів історичних цінностей (старовинних ікон та книг); **1720 р.** - заборона друку Святого Письма українськими шрифтами; запровадження загальноросійських друкованих шрифтів.

Наслідками колоніальної політики російського уряду стало, у сфері економіки: занепад, скорочення торгівлі; **у національно-культурній сфері:** русифікація та денаціоналізація української еліти, православної церкви.

29 квітня 1722 р. указом Петра I, мотивуючи «постійними скаргами населення на негаразди в управлінні Гетьманщини та на свавіллі старшини», утворено **Першу Малоросійську колегію** у складі 6 російських офіцерів на чолі з бригадиром **С. Вельяміновим**

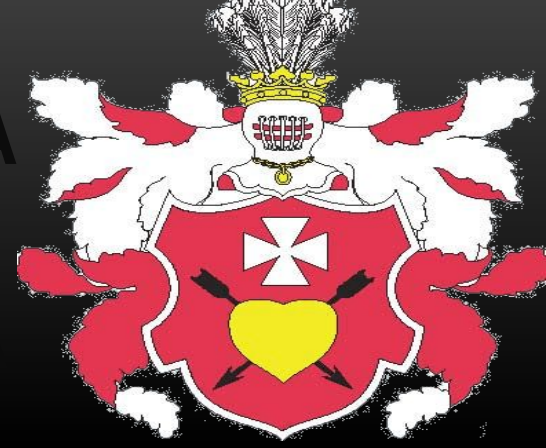
МАЛОРОСІЙСЬКА КОЛЕГІЯ

На початку XVIII ст. Петро I активно проводив реформи адміністративного устрою Російської держави, основною метою яких була централізація та уніфікація управління імперією. Протягом 1717-1721 рр. на зміну 44 приказам він запроваджує спочатку 9, а згодом – 11 колегій. Якщо до 1722 р. справами Гетьманщини опікувався Малоросійський приказ, який у свою чергу підпорядковувався Посольському приказу (зовнішньополітичне відомство), то царським маніфестом від 27(16) травня 1722 р. замість нього запроваджено Малоросійську колегію для керівництва справами в Україні. Цей захід виразно продемонстрував, що Гетьманщина для царя вже не була окремишим політичним організмом, а стала звичайною внутрішньоросійською структурою. Метою організації Малоросійської колегії було встановлення контролю над державним життям гетьманської України, ліквідація залишків її автономного статусу і якнайшвидша інтеграція в структуру імперії. Формально Малоросійська колегія мала піклуватись про український народ, захищати його від зловживань та утисків козацької старшини. Заради об'єктивності необхідно відзначити, що козацька старшина, особливо за гетьманування І. Мазепи та І. Скоропадського, за словами Н. Яковенко, «справді не гребувала прибрати до рук чуже, утискуючи козаків та селян», а суди не реагували на скарги простого люду або вирішували справи лише в інтересах можновладців.

БОРотьБА КОЗАцьКОЇ СТАРШИНИ ЗА ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВ УКРАЇНИ.

Наказним гетьманом було призначено Павла Полуботка (1722-1724 рр.). Він розпочав боротьбу за збереження автономії Гетьманщини, виступивши проти Малоросійської колегії. Між Полуботком і Вел'яміновим почалася гостра боротьба. Причина конфлікту полягала в тому, що Полуботок, всупереч настановам Колегії, створював нові форми адміністративної влади, в тому числі, проводячи реформи в судівництві. П. Полуботок звертається до Петра I з проханням повернути повністю права української адміністрації та суду. Петро I, роздратований цим, влітку 1723 р. викликав Полуботка і генеральну старшину до Санкт-Петербурга, з тим, аби С.Вельямінов мав змогу остаточно перебрати владу в Україні до своїх рук і приступити до реалізації нового етапу реформування державного устрою Гетьманату. По прибутті до Петербурга наказний гетьман і генеральна старшина деякий час перебували на свободі, що дозволило їм продовжити боротьбу за автономні права України. Боротьба полягала як у апеляціях до Сенату та імператора з приводу службових зловживань президента Малоросійської колегії, так і намаганнях залучити до своїх акцій якомога ширші суспільні верстви українського населення. Але й у Санкт-Петербурзі вони не скорилися, на початку листопада 1723 р. їх ув'язнили у Петропавлівській фортеці. У грудні 1724 р. П. Полуботок помирає, а у січні 1725р. помирає Петро I.

” КОЛОМАЦЬКІ ЧОЛОБИТНІ ”

«Коломацькі чолобитні» (серпень-вересень 1723р.) , «статейні пункти» Д.Апостола (початок 1728р.).
Пожалування імператора – «Рішительні пункти» (серпень 1728р.): заборона самостійної зовнішньої політики Гетьманатові; переобрання гетьмана козацтвом лише з дозволу царя і за присутності його представника; підтвердження гетьманських повноважень у столиці; право гетьмана затверджувати нижчу козацьку адміністрацію (полковників і генеральну старшину стверджував цар); Генеральний суд – із трьох російських і трьох українських суддів; вища касаційна інстанція Гетьманщини – імператор; гетьман підпорядковувався російському головнокомандувачу в Україні; гетьману дозволялося мати лише три наймані полки по 500 осіб у кожному; гетьманському урядові доручалося скласти звіт прав, за якими судиться малоросійський народ; знімалися обмеження з торгівлі іноземних купців (проте індукта – до російської казни); не дозволялося відбирати в козаків і посполитих придбаних ними раніше земель (а також маєтки, отримані козаками за службу, в їхніх удів і сиріт); планувалося перевірити законність придбання маєтків у приватну власність козацькою старшиною, шляхтою, монастирями, іншими особами.

ПРАВЛІННЯ ДАНИЛА АПОСТОЛА

Гетьман упорядкував фінансовий державний скарб, окреслив чіткі норми податкового збору. 1728 р. у своїй столиці він влаштував конференцію купців, захищаючи їх від несправедливих інструкцій царизму, брав участь у торговельних підприємствах, боровся за те, щоб взяти під свою булаву Київ. Чутки про благоустрій на Гетьманщині дійшли до запорожців і сприяли тому, що вони вирішили повернутися із Задунайської еміграції. Д. Апостол допоміг повернутися із турецької території понад 7000 запорожцям, які заснували Нову Січ.

Проте деякі послаблення на користь української автономії, що сталися в Лівобережній Україні за часів Д. Апостола, мали лише тимчасовий або формальний характер. Йому, зокрема, не вдалося домогтися того, щоб українців не посилали на тяжкі роботи поза межами України. Однак, незважаючи на часткові суперечності в гетьмануванні Д. Апостола, його обстоювання автономних прав України сприяло національному піднесенню українського народу. Його правління було короткою світлою смугою на темному тлі тогочасного українського життя.

“ РІШИТЕЛЬНІ ПУНКТИ ”

«Рішительні пункти» ще більше обмежували права українців, але царський уряд мусив визнати, хоча й дуже обмежену, автономію України. Незважаючи на контроль з боку Петербурга, Данилові Апостолу вдалося провести ряд управлінських і соціально-економічних реформ, які значно впорядкували життя Гетьманщини. Серед них: на важливі державні посади призначалися висуванці гетьмана;

- укладення «Зводу» українських законів, в основу яких покладено Литовський статут 1588 року та магдебурзьке право
- проведення так званого «Генерального слідства про маєтності», під час якого на основі документів і повідомлень старших людей визначено та повернуто в державне користування рангові землі — державні землі, безпідставно захоплені в приватне володіння
- реорганізація фінансової системи України, уперше встановлено точний бюджет державних видатків, які становили 144 тис. крб.;
- «Інструкція українським судам» 1730 року, яка встановлювала порядок апеляції в судових справах;
- відновлення права призначати Генеральну військову канцелярію та полковників;
- значне зменшення кількості росіян в адміністрації гетьмана
- обмеження кількості російських полків в Україні до шести; перехід Києва з-під влади генерал-губернатора під юрисдикцію гетьмана;

повернення під гетьманську владу запорожців, які були змушені жити на території Кримського ханства з 1708 року; отримання дозволу на заснування в 1734 році Нової Січі на р. Підпільній. Унаслідок цих реформ стала відроджуватися економіка України, зросла торгівля, активно розвивалися ремесла та промисли. Д. Апостол подавав меморандуми, у яких вимагав від російського уряду змінити дискримінаційну торговельну систему, запроваджену ще Петром I.

КУЛЬТУРА Й ОСВІТА В XVII - XVIII СТ.

- Особливості розвитку культури. Розвиток української культури в другій половині XVII—XVIII ст. відбувався за досить складних, часом суперечливих умов. Національно-визвольна війна середини XVII ст. й відродження Української держави сприяли піднесенню творчого духу українського народу. Важливим чинником розвитку духовного життя України була культурницька політика українських гетьманів, спрямована на підтримку Української православної церкви, національної освіти, книгодрукування, мистецтва. Найяскравіше така політика виявилася за гетьманування Івана Мазепи. Водночас розвиток української культури стримувався розчленуванням українських земель та неоднаковими умовами їх розвитку.
- Прагнення встановити контроль над культурним життям українців — характерна риса колоніальної політики будь-якої з держав, що володіли землями України. Так, приміром, наступ царату на державність України відбувався одночасно з посиленням утисків у царині культури.
- Тяжким ударом для української культури стало підпорядкування 1687 р. Української православної церкви Московському патріархатові. Іншим кроком царського уряду, що посилював втручання царату в духовне життя України, були всілякі цензурні утиски стосовно українського книгодрукування. Зокрема, з 20-х рр. XVIII ст. впроваджувався суворий цензурний контроль Синоду над Київською та Чернігівською друкарнями. У такий спосіб теж заборонялося друкувати книги українською мовою.
- Вищим навчальним закладом в Україні, головним осередком науки й мистецтва протягом XVII—XVIII ст. залишалася Києво-Могилянська академія. Підтримка гетьмана Івана Мазепи, зокрема здобуття в 1701 р. статусу вищого навчального закладу, сприяла розквітові цього навчального закладу: близько 1709 р. в ньому навчалося до 2 тис. студентів із різних регіонів України, бо, як і перше, Києво-Могилянська академія була найавторитетнішим вищим навчальним закладом у Східній Європі. Розвиток освіти знаходився у безпосередньому зв'язку з книгодрукуванням. Найбільшим видавничим центром залишалася друкарня Києво-Печерської лаври. Чимало книжкової продукції виходило й у Чернігівській друкарні. Діяли друкарні також у Львові, Луцьку, Кременці, Умані, Почаєві. Крім богослужбових книжок і молитовників, видавалися твори тогочасних українських письменників, підручники. Книжки друкувалися українською, церковнослов'янською, латинською, польською мовами.

література

Високий рівень освіти й книгодрукування сприяв розвитку літератури. Книжна література кінця XVI—XVIII ст. відзначалася розмаїттям жанрів. Причому переважали твори українською мовою. Зростала кількість творів, особливо в поезії, що писалися мовою, наближеною до розмовної. Чимало книжних за походженням віршів ставали народними піснями. Щоправда, поширювалися такі твори здебільшого в рукописах. Із поетів, котрі вживали тільки книжну українську мову, найвидатнішим був Климентій Зиновійв. Цьому мандрівному поетові належить велика збірка віршів і народних приказок. На другу половину XVII—XVIII ст. припав розквіт української літописної та історичної прози. Розвивалася вона за несприятливих умов — адже царат цензурними утисками обмежував українське книгодрукування. Заборони стосувалися насамперед світських творів. Отож не дивно, що історична й літописна література — це здебільшого рукописні пам'ятки. Єдиним розгорнутим історичним твором, що вийшов друком за тих часів, був «Синопис», написаний економом Києво-Печерської лаври Пантелеймоном Кохановським. Цю книжку видали 1674 р. у друкарні Києво-Печерського монастиря. Їй судилася слава першого підручника з історії. Про популярність твору свідчить той факт, що друге видання вийшло друком 1678 р., а ще за два роки книгу перевидали втретє. Загалом «Синопис» витримав близько 30 видань. Однак, на відміну від Софоновича, Кохановський виклав таку схему історії, яку насаджував царський уряд, тобто що Московська держава була спадкоємицею Київської Русі.

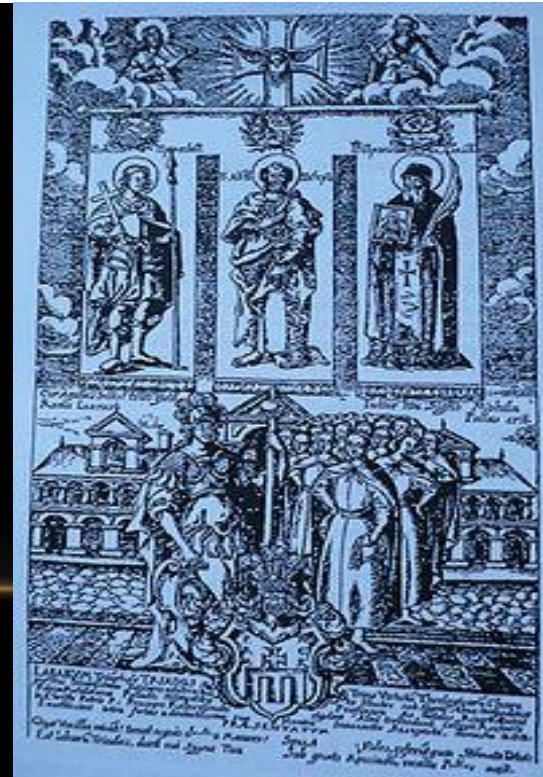

Образотворче мистецтво

Історичні події останньої чверті 17 ст. негативно вплинули на деякі види мистецтва. Так, занепад книговидання уповільнив розвиток гравюри. Проте від останніх десятиліть 17 ст. мистецтво гравюри відроджується. Прикметно, що вперше розвивається гравюра на металі. Засновниками київської школи гравюри є Олександр і Леонтій Тарасевичі та їхній учень Інокентій (Іван) Щирський.

Вони не лише заснували в Україні школу гравюри на металі, але й піднесли її до європейського професійного рівня. Славетні гравери працювали насамперед для друкарень Києва та Чернігова. Вперше в українському мистецтві було створено портретні гравюри. У гравюрах І. Щирського химерні сплетіння рослинних орнаментів поєднуються з античними, глибоко символічними сюжетами й реалістичними зображеннями. Такі ознаки властиві й іншим графічним пам'яткам доби бароко. У 1702 р. в Києві вийшов друком «Києво-Печерський патерик» із 40 гравюрами Л. Тарасевича. У живописі, як і раніше, переважає релігійне малярство, хоча розвивається й світське. В іконописі поступово утверджувалися нові мистецькі принципи. У розписах українських церков стали виразніше виявлятися народні мотиви. Іконописні образи набували рис, вихоплених із буденного життя, почасти наближаючись до світських. Так, ікона Зустріч Марії і Єлизавети з церкви Покрову Богородиці в Сулімівці на Київщині подібна до цілком світської, пейзажної сцени. На світські елементи багатий й ансамбль Спасо-Преображенської церкви у Великих Сорочинцях. На іконі Введення чимало світських персонажів, що робить її подібною до картин.

Архітектура

Період другої половини 17 — 18 століття називають епохою староукраїнської культури, тобто тієї, що передувала новій, створеній за останні два століття. Мистецтво тієї доби розвивається в стилі бароко, котрий проникає в усі культурні сфери і набуває свого розквіту у 18 столітті як відоме всьому світові «українське бароко». Новий стиль виявляється у житловій, громадській, культовій забудовах, яким притаманне органічне поєднання рис професійної та народної архітектури. Споруди приваблюють своїми пишними формами, складними конструкціями, відзначаються багатством декору. Результатом розвитку власне української традиції стають хрещаті в плані храми, тобто такі будівлі, що в плані являли собою хрест, між кінцями якого вбудовувалися квадратні виступи. Такі хрещаті в плані церкви народилися з дерев'яної архітектури, принципи якої були стилістично близькими західному бароко

